

УДК 504.75.13.101.1

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v046.2024.9>

Г. Р. Зінченко

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3468-9240>

аспірант кафедри філософії

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

СТОСУНОК ЛОГІКИ ЗАГАЛЬНОГО ТА ЛОГІКИ ОСОБЛИВОГО У ТЕОРІЇ МОДЕРНУ АНДРЕАСА РЕКВІЦА

Людина повсякчас є залученою до різних інтер-суб'єктивних стосунків, – від спілкування тет-а-тет, через участь у малих спільнотах по інтересах, аж до залученості у інституційних та міжнародно-політичних процесах, – має справу з колективними практиками, що відкривають їй ті чи інші свої сторони та даються їй у тих чи інших феноменах. З-поміж цих феноменів багато тих, що є для очевидними та повсякденними (або, принаймні, видаються такими). Також людині дано ряд подій, зміст і процеси яких є незрозумілими та такими, що рідше викликають питання, частіше – емоції різного кшталту як-то зацікавлення, обурення, злість, страх та ін. Нова всесвітня хвиля націоналізму, феномен популізму, політика ідентичності, нові форми стрімкого капіталізму та рухи, що є його противниками, зменшення емпатії у стосунках між громадянами та її гіперболізація, у межах малих спільнот – феномени суспільства не тільки глобальної півночі, але й усього світу. Подібно тому, як у використанні мови окреме слово, що тільки відсилає нас до певного референту, отримує сенс тільки у реченні (зв'язується з певним предикатом, що вказує властивість, відношення та взагалі значення референта), так окремий феномен соціальної практики стає зрозумілим тільки як частина більшої теорії суспільства. Як окремий термін, що отримує можливість задовільнити умови істинності у стосунках до властивостей або до інших термінів, що складають його фон (тобто, має певне значення, яке дійсно має місце та є нам зрозумілим). Так само і вищенаведені соціальні феномени отримують свої умови для розуміння в межах теорії, що прояснює синхронний та діахронний контекст феномену, тобто, те, як цей феномен розвивався у часі, які події уможливили його (генеалогія), так те, частиною яких соціальних структур він є прямо зараз. Власне, **ключовою проблемою** даної статті є створення такої концептуальної схеми, що дає можливість інтерпретувати різноманітні соціальні феномени як минулого, так і сьогодення, що допоможе індивіду краще орієнтуватися у суспільних практиках. Відправною точкою для вирішення проблеми є роботи філософа Андреаса Реквіца. Особливо, його монографія 2016 року «Суспільство сингулярності», у якій він створює теорію, що за допомогою кон-

цептів особливого і загального інтерпретує соціальні практики різних етапів Модерну. У більш пізній роботі 2021 року «Криза пізнього Модерну» (у співавторстві за Хармутом Розою) Реквіц надає більш абстрактний концепт контингентності, що пов'язаний з попередніми напрацюваннями. Ці схеми пояснення також включені у статтю.

Метою даної статті є демонстрація різниці праксеологічної соціальної теорії та теорії суспільства, їх стосунку; пояснення суті логіки загального та особливого, розгляд їх співвідношення; опис того, як ці логіки можуть бути способом інтерпретації підстав суспільних практик різних етапів Модерну.

Андреас Реквіц розділяє теорію на 2 рівні: *соціальна теорія* (нім. ориг. Sozialtheorie) та *теорію суспільства* (нім. ориг. Gesellschaftstheorie). Перша спрямована на розробку соціальної *онтології*, що претендує на певного роду позаісторичну структуру суспільства (її фундаментальних складових та їх зв'язків). Зазначимо, що така онтологія розуміється у прагматичному сенсі, як *інструмент* (ориг. нім. Werkzeug), її доцільність визначається тим, наскільки ефективною вона є при описі соціальних феноменів, наскільки послідовно вона описує сукупність соціальних практик. Тому така теорія завжди може бути поліпшена. Також можуть існувати паралельні теорії, що не суперечать одна одній. Друга теорія спрямована на те, щоб пояснювати феномени соціальної практики за допомогою засобів першої, зв'язуючи соціальні феномени, інтерпретуючи їх певним чином. Крім опису історичних та феноменів спостереження, дана теорія може створювати програми досліджень для залучення нових, ще невідомих даних [12]. Теорію суспільства слід розуміти не як дедуктивну теорію, що виводить окремі випадки з певних принципів, але як не-монотонну теорію, або слідуючи за Бруно Латором – пласку мережу, що відкрита до залучення знань з інших сфер (політика, наука, релігія, медицина, економіка тощо) [8].

Соціальна теорія. Цю теорію Реквіц концептуалізує у *праксеологічний* спосіб, вказуючи на те, яким саме чином суб'єкти поведуться один з одним та іншими феноменами, що їх оточують, на які вони спрямовують увагу. Поняття практики

тут розкриває не тільки послідовність тілесних, мовних та дискурсивних вчинків, але й те, що стоїть за вчинками суб'єктів і колективів; розкриває підстави діяти саме так. Реквіц називає це *порядком переконань* (ориг. нім. Wissensordnung) [10].

Головними модусами дії автор вважає наступні: *спостереження* (ориг. нім. Beobachtung/ Interpretation), *оцінювання* (ориг. нім. Wertung), *виробництво* (ориг. нім. Hervorbringung), *рецепція* (ориг. нім. Aneignung/Reception). Кожен з цих праксеологічних модусів вказує на уможливлення поводження з суцями у соціальних контекстах. А віддак це дає розуміння, яким чином ми можемо здійснювати наші колективні переконання. Так спостереження є практикою концептуалізації феноменів, їх включення у смислові контексти, їх розуміння. Оцінювання має на увазі нормативне схвалення або заперечення, тобто, вважає певний феномен нормативно доцільним або добрим, інші ж такими, що є неприйнятними та такими, що вимагають засудження, або просто випадають з уваги, набувають характеристику індиферентності. Виробництво апелює до методів створення артефактів, створення суцях за певними взірцями. Артефактами можуть бути матеріальні речі, спільноти, організації, інституції, підприємства, ідеології, індивідуальні життєві стратегії тощо. Рецепція означає те, яким чином відбувається *переживання* (ориг. нім. Erlebnis), тобто, безпосереднє схоплення феноменів та *інтенсивність афектів*, що супроводжують схоплення; та емоційна сила впливу, що здійснює феномен [10, 12].

Окрім модусів практики, Реквіц виокремлює базові *суцї* (ориг. нім. Entitäten, від лат. ens) щодо яких відбуваються вищенаведені практики: *речі* (ориг. нім. Dinge), *суб'єкти* (ориг. нім. Subjekte), *часовість* (ориг. нім. Zeitlichkeit), *просторовість* (ориг. нім. Räumlichkeit), *колективи* (ориг. нім. Kollektiven/ Gemeinschaften) [10]. Всі інші феномени є агрегатами цих суцях. Будь-який з цих суцях може бути предметом будь-якої з практик. Тобто, можлива комбінація цих двох наборів інструментів. Наприклад, ми можемо в різний спосіб інтерпретувати час: або як певний безперервний плин, де немає строгих засобів аби його виміряти, окрім як поняттями «скоро», «не скоро», «колись», або орієнтування за положенням сонця, по кількості світла та темряви, можемо орієнтуватися за подіями, що нас цікавлять (релігійні свята, явища природи, трагедії тощо). Час може бути підкорений певним нормативним уявленням. Пунктуальність може бути добре оцінена, а будь-яке запізнення засуджуватися спільнотою. Так само надмірне піклування часом може драгувати інших. Інтерпретація і вироблення часу у цьому випадку буде ідентичним, або виробленням буде вважатися створення приладів для вимі-

рювання часу (сонячні, водяні, пісочні, механічні та інші годинники). Переживання також є практикою, що супроводжує оцінювання, оскільки дотримання чи відхилення від норми викликає різні емоції. Таким саме чином ми можемо здійснювати практики щодо інших суцях.

Теорія суспільства як теорія Модерну. Наступним рівнем теорії є більш гнучка концептуалізація конкретного суспільства, що має місце у певний момент історії. Теорія суспільства поринає у різноманіття феноменів та прагне встановити *логіку*, що стоїть за цими практиками у конкретній ситуації, спільноті, часі. Така теорія проявляє те, що Мішель Фуко називав *диспозитивом*. Джорджо Агамбен, аналізуючи це поняття, зазначає, що латинський іменник *disponere* походить від дієслова *ponere* (ставити). Таким чином, цей термін вказує на щось «встановлене», на певний порядок або спосіб, у який влаштований цей порядок. Також Агамбен наводить німецькомовний відповідник, що висуває Гайдеггер, а саме *рамка* (нім. ориг. Gestell). Він означає щось, що збирає (нім. ориг. Versammelnde) положення (нім. ориг. Stellen) людини та відкриває дійсне як щось встановлене (нім. ориг. Bestelle), тобто, відкриває людині світ у певному вигляді. Рамка, таким чином, визначає наше місце та демонструє нам світ ніби незалежним від нас чином, дає нам місце у ньому, але витoki цього положення ми (принаймні спочатку) не розуміємо. Диспозитив – це сукупність практик, знань, способів діяти, інституцій, закладів тощо, що спрямовує нас, керує нашими практиками [3]. Теорія суспільства власне пояснює такі диспозитиви.

Однією з таких теорій є теорія Модерну. Звичайно, що говорити про єдиний, всесвітній Модерн як лінійну логіку розвитку суспільства в світі є дещо хибним, і існує, скоріш, різноманіття модернів. Можна сказати, що подібні процеси відбулися чи відбуваються на різних континентах, з урахуванням індивідуальних умов [5]. І хоча теорія модерну як соціологічна теорія виникає тільки з появою самої соціології у ХІХ сторіччі, з його стрімким ростом населення, швидкою урбанізацією, виникненням масового суспільства, розширенням індустріалізації та, власне, з виникненням концептуального розділення між *спільнотою* (нім. ориг. Gemeinschaft) та *суспільством* (нім. ориг. Gesellschaft), – де перше вказує, за Тьонісом, на органічний, близький та знайомий (нім. ориг. heimlich) спосіб спільного життя, з очевидністю його звичаїв та життя взагалі. А друге позначає механістичне, індивідуально розірване суспільство, з його невизначеністю, хаотичністю ідей і політики [14], – витoki модерну виходять поза ХІХ сторіччя. Відправний пункт Модерну можна побачити як у пізньому середньовіччі з його процесами відокремлення секулярної влади монархів

від духовної влади католицької церкви, як у республіканських практиках італійських міст-держав, як у створенні Голландської республіки, так і у порушенні родового наслідування у Англії, але більш обгрунтованим буде шукати суспільні зміни, що почали Модерн, у XVIII сторіччя, у часи т.з. Просвітництва. Цей початковий етап Модерну можна назвати *класичним* або *буржуазним Модерном* [10]. Саме у цей час сходяться багато ліній змін, що породжують нове суспільство. Саме тут відбувається конфлікт і поступове заміщення монархічно-аристократичного порядку владою третього стану. Буржуазія як нова страта суспільства є результатом економічних перетворень, виникнення вільного ринку на противагу феодальній економіці та розповсюдження писемності і освіти. На заміну публічної репрезентації монархом і аристократії, – як маноріалістів (нім. ориг. Grundherrn) з особливими привілеями, що собою втілюють найвищу владу (нім. ориг. höhere Gewalt), яка проявляється через все, що має місце у його володіннях, і тому все це є публічним (належить володарю), – виникає сфера публічності, що протиставляється приватній сфері, де останнє є набором власності та прав, що має громадянин, а друге – сферою політичної комунікації, та осередком суспільної думки [6]. Результатом цих процесів стає низка революцій, що відбуваються на Заході поч. XVIII ст.

Час Просвітництва, як епоха вільних та конкуруючих громадян, що революційним чином приходить на зміну феодальній системі, закладають в основи Модерну уявлення про *контингентність* (не-необхідність) соціального порядку, уявлення про можливість постійної зміни практик, що завжди прагнуть до більш справедливого устрою, до постійної емансипації, а, отже, до набуття більшої свободи. Реквіц називає час таких невдоволень існуючими порядками та прагнення до нових – *відкриттям контингенції* (нім. ориг. Kontingenzöffnung). З іншого боку, за кожною революційною зміною завжди слідує встановлення нового порядку за більш-менш конвенційними нормами. Оскільки ситуація перетворень веде до нескінченного плину революцій, що не дає можливості існувати суспільству як набору усталених практик. Такий процес Реквіц називає *закриттям контингенції* (ориг. нім. Kontingenzschließung), що знаходиться у нерозривному зв'язку з процесом відкриття контингенції [12]. А тому будь-яка революція рано чи пізно прагне до встановлення нового, в тій чи іншій мірі, жорсткого порядку, як охолодження революційного хаосу. Через те нерідко історії революцій закінчуються диктатурами або реставраціями монархічного устрою. Нове суспільство, з одного боку, прагне до недопущення постійної контингенції революцій, а з іншого – до інституалізації

певного образу громадянства, як спільноти автономних та рівних суб'єктів. З'являються нові загальновизнані нормативності (формалізовані або ні) щодо гідності особи, чеснот громадянина (особливо її раціональності), участі у політичній діяльності, індивідуальних прав, що потребують раціоналізації та уніфікації цих норм як наслідок уявлень про справедливість та порядок. А тому, Модерн принциповим чином пов'язаний з тим, що Андреас Реквіц називає *логікою загального* (нім. ориг. Logik der Allgemeine), що є підставою для процесів, що має на увазі Модерн. А саме бюрократизації, правової регуляції публічної сфери (нім. ориг. Verrechtlichung), уявлень про облік, централізації політичної влади, *унаучення* (нім. ориг. Verwissenschaftlichung) картини світу, що робить передбачуваними суспільства та природу для їх практичного використання [10].

Логіка загального. Свого найвищого якісного та кількісного положення логіка загального набуває у часи т.з. *індустріального* або *організованого Модерну*. Соціальні практики тепер як ніколи піддаються раціоналізації та уніфікації. Якщо у традиційну, до-модерну епоху, у епоху малих спільнот, прагнули до раціоналізації як подолання проблеми хаотичності та *дефіциту* (нім. ориг. Knappheit) ресурсів, розподіляючи їх ефективним чином, щоб забезпечити виживаність, то у індустріальному Модерні раціоналізація має на меті не тільки ефективне впорядкування спільноти та розподілення ресурсів, але й цілі, що виходять за рамки просто виживання, до ефективності як такої. Тепер ефективність розуміється як самоціль, як постійне покращення свого становища у світі.

Раціоналізація пов'язана з логікою загального таким чином, що ясність, прозорість та передбачуваність, що є змістом раціоналізації досягається встановленням однакових, загальних уявлень, що пронизує всі сфери людської практики конкретної держави або ряду держав, де всі ці сфери підкорені досягненню єдиної цілі. Загальність визначає суспільний диспозитив. Підприємства, інституції, колективи, всі етапи життя від самого дитинства (дитячі садки) через навчальні заклади (школи, коледжі, університети) аж до похилого віку (геронтологічні заклади) піддаються жорсткому впорядкуванню. Національні держави організованого Модерну, на відміну від буржуазного періоду малої кількості громадян, розповсюджують свою владу нормування практики на всі верстви населення, тобто, на маси. Лікування, освіта, реєстрація народження, смерті та браку, облік доходів та даних про суб'єкта взагалі на себе переймає централізована державна бюрократія.

Основні ідеї, що складають порядок переконань є *стандартизація*, *генералізація* та *уніфікація*, що стосуються виробництва, пізнання та відповідно

нормування. Генералізація стосується науки та наукового підходу до навколишньої емпіричної дійсності. Науці йдеться про узагальнення світу, як певного цілого з його законами та структурою. Наука, що у своїй теорії генералізує природні процеси робить природу прозорою та передбачуваною, а, отже, придатною для впорядкування у відповідності з намірами людини. Таке знання дає підстави для індустріалізації (від парових двигунів з пасовими передачами до електричних виробництв), природокористування, возведення інфраструктури за допомогою нових матеріалів (бетон, металеві конструкції і т.п.). Практики у таких індустріях впорядковуються наступною ідеєю стандартизації. Стандартизація стосується вироблення речей (та не тільки). Промисловість дає можливість швидкого та масового виробництва артефактів, що є більш доступними для всіх споживачів, що задовольняє їх базові потреби. Стандартизація говорить про виготовлення прогнозовано однакових речей, що є підставою для праксеологічного модусу виробництва [10].

Універсалізація є способом упорядкування нормативності, що визначають зв'язки, як на інституційному рівні, так і на рівні більш тісних стосунків, а тому відповідає праксеологічному модусу оцінювання. Інституційно відносини впорядковуються таким чином, що вони повинні відповідати загальноновизнаним, конвенційним правилам або законам. Належними вважаються практики суб'єктів, що відповідають конституції, ідеології, корпоративній етиці, бюрократичним процедурам та іншим узагальненням правил. Суб'єкт розуміється як рівний іншим перед універсальними правилами, як індивід, що є особисто відповідальною за порушення норм. Нормування речей за таких практик відбувається за певним взірцем, за загальноновизнаною та універсальною шкалою, де всі речі можна оцінювати в залежності від їх *ефективності, доцільності та корисності*; де кожна річ може бути більше чи менше ефективною, корисною або доцільною. Тому шкала оцінки тут розуміється як градієнт. Кожне суще, що є універсалізованим можна замінити спорідненим, оскільки воно виконує ідентичну функцію. Роль афектів за універсалізації редукується до свого мінімуму та існує скоріш як негативна реакція на порушення загальних норм.

Час і простір за логікою загального інтерпретується, виробляється та нормується наступним чином. Час зазнає практики рутинізації, тобто, однакового відтворення раз за разом одних і тих саме практик. Виникає загальний розпорядок дня, що жорстко встановлює час для роботи, час для відпочинку та їх тривалість. Простір, на відміну від середньовічних і ранньомодерних міст, з їх змішаністю місць житла, роботи та торгівлі, впорядковується таким чином, що за кожним

видом діяльності, дозвілля, проживання встановлюється їх належне місце. Відбувається розмежування місць згідно їх функції. Самі ж місця з їх будівлями та організацією є схожими один на одне. Кожна будівля державної інституції схожа на іншу, кожний жилий будинок схожий на інший. Виникає феномен типового таунхаусу та панельного будівництва житла (раніше або пізніше виникає у США, Франції, СРСР та інших державах).

Концептуалізація суб'єкта за логіки загального відбувається як такого, що виконує певну роль, встроюється в загальний порядок суспільства. Людина розуміється як частина суспільства, сім'ї, підприємства, що повинна відповідати очікуванням інших, тобто, бути громадянином, сім'янином та робітником. Порядок переконань формує та оцінює суб'єктів не з позиції їх індивідуальності та неповторності, але у зв'язку з тим, наскільки добре вони виконують свою наперед предписану функцію. Тобто, якщо людина не виконує щось з цих імпліцитних вимог, тобто, не є частиною родини, не є активним громадянином чи не має роботи, то вона одразу ж зазнає осуду оточуючих. Державні інституції виробляють таких суб'єктів через виховання, освіту та інші дисциплінарні практики, що вона встановлює у суспільних, сімейних, робочих стосунках.

Колективи у індустріальному модерні (накшталт профсоюзів, політичних партій та інших професійних об'єднань) створюються для досягнення певних цілей. Сама суть спільнот визначається тим наскільки ефективно вони досягають своєї мети.

Логіка особливого. Суспільство модерну як успільство постійної раціоналізації, тобто, універсалізації, стандартизації та генералізації, що завжди прагне до збільшення власної ефективності, є таким тільки частково. Практики раціоналізації або, як стверджував Макс Вебер, практики зняття чар (нім. ориг. *Entzauberung*), не вичерпують усього порядку знань Модерну, оскільки, Модерн це постійна зміна відкриття контингентності та її закриття, а, отже, постійний рух, що закладає наявність фундаментального конфлікту. Андреас Реквіц називає таку взаємодію двох фундаментальних процесів *діалектикою без телосу*, тобто, постійну зміну суспільних практик, що ніколи не закінчується, не має кінчної цілі. Таким чином концепт *прогресу*, що створюється у Модерні, не є прагненням до певного ідеального майбутнього, що з необхідністю настане, а скоріш вказує на постійний конфлікт і зміну практик, що суб'єкти протиставляють один одному, прагнучи покращити положення лише зі своєї обмеженої точки зору.

Тому у класичному Модерні суспільству Прогресу, з його порядком суспільних переконань,

нань про раціональність, індивідуальність, автономність, дисципліну, емоційну стриманість, протиставляється Романтизм або Анти-просвітництво [1]. Романтизм на рівні інтросуб'єктивних стосунків, розуміння суб'єкта, наукової раціоналізації, творчості та в інших сферах. Раціональному суб'єкту протиставляється суб'єкт творчій, для якого внутрішній світ з емоціями, переживаннями та волею є не-редукованими атрибутами його особи. Ідеї прогресу Русо протиставляє ідеї морального занепаду культурної та цивілізованої людини. У філософії та літературі, починаючи від кола Sturm und Drang через ранній романтизм братів Шлегелей, Новалиса та ін. аж до пізнього романтизму Ніцше, раціональність, як уявлення про прозорість та пізнаваність світу, піддається осуду з позицій чуттєвого моралізму та інтуїтивізму, що претендує не на опосереджений доступ до явищ світу, а на безпосереднє схоплення світу як цілого, до безпосереднього, до-раціонального зв'язку. Гердер критикує переконання про людину як загальнозначимі та протиставляє цьому герменевтику культури людей окремих та самобутніх спільнот, що формулює у вченні про мову та дискурсі про важливість різноманіття емпірії у процесі пізнання [4]. Критика виходить за рамки окремих інтелектуальних спільнот і стає частиною соціальної дійсності особливо у ХХ ст., де виникають різні контркультурні суспільні рухи та субкультури (студентські протестні гуртки, спільноти модів, хіпі, панків, скінхедів та ін.). Всі вони спрямовані на формування власної ідентичності, яка протистоїть логіці загального та має *особливу внутрішню структуру, є автентичною та індивідуальною*.

Отже, конфлікт, що лежить у основі Модерну є нічим іншим як конфліктом логіки загального та *логіки особливого* (нім. ориг. Logik der Besondere). Якщо логіка загального у різні часи, а найбільш радикально у стадії індустріального Модерну, переслідує цілі збільшення прозорості, зрозумілості, керованості та, як результат, максимальної ефективності спільноти або суспільства, прагне до створення порядку, подолання природного та суспільного безладу. То логіка особливо лежить в основі прагнень суб'єкта або колективу до ідентичності, сенсу, внутрішньої значимості. Особливе, сингулярне, унікальне та автентичне є лейтмотивом практик, що прагнуть до сенсу як самоцілі, до натхнення та емоційного відчуття унікального, неповторного і незамінного місця у світі, на відміну від практик переслідування прагматичних цілей. Тому можна протиставити загальному, як відповіді на питання *як*, особливе, як відповідь на питання *навіщо*. Сама логіка загального не може існувати без певного не-прагматичного образу як цілі. Тому Карл Мангайм говорить про розрізнення функціональної та суб-

стантивної раціональності, де перша стурбована засобами для досягнення цілей, у той час як суб-станціональна раціональність займається цілями як такими, що не є суто раціональними у значенні стосунку інструментів-цілей, але мають певний іраціональний аспект. У інтерпретації дихотомії особливого та загального варто уникати аналогії з протиставленням хаосу і порядку, бо, парадоксальним чином, для деяких спільнот і колективів, сам узагальнений порядок переконань суспільства може поставати як свого роду зовнішній хаос, на противагу якому вони висувають унікальний сенс, що організовує їх внутрішній, суб'єктивний світ.

Реквіц розрізняє три види особливого, що по різному визначають суспільні практики. Перший концепт відсилає до *особливого як частини загального*, як окремих випадків узагальненої схеми (нім. ориг. Allgemeine-Besondere). Такий тип особливого розуміє певне суще тільки як удавано особливе, у той час як воно є проявом узагальненого. Такий концепт можна проілюструвати за допомогою компаративізму як способу пізнання. Так можна розглядати та практикувати релігію, скажімо християнство, як таку, що має індивідуальну, несхожу на інші, внутрішню структуру, з особливим поєднанням уявлень та ритуалів, але так само ми маємо змогу порівняти цю релігію з будь-якою іншою, наприклад, з певною школою юдаїзму типу есеїв. Наша увага тепер не прикуда до особливостей історії християнства та його догматів, але тільки до характеристик, що є схожими з релігійною течією (метафізичний дуалізм, уявлення про добро та зло, засудження жертвоприношень, уявлення про безсмертя душі, ритуали з водою та ін.), тобто, стає частиною узагальненого контексту.

Наступний вид особливо Реквіц називає *ідіосинкразією*, та вказує на такі практики розуміння сущих, за якого вони випадають із загальних структур. Людина інтерпретує сущі таким чином, що вони відмінні від всіх іншим звичних, не-цінних та мінливих сущих. Так з-поміж речей, що знаходяться у полі зору, у розпорядженні, є такі, за якими немовби стоїть певний наратив (напр. родинні коштовності або речі, що нам подарувала цінна для нас людина). Такими сущими також можуть бути будівлі (храм, школа, університет тощо), місця пам'яті або паломництв, або певні люди (близькі родичі, друзі або навіть харизматичні політичні лідери та проповідники). У даному випадку мова йде про цінність, що є надбанням окремого індивіда чи окремої спільноти людей. Ідіосинкразія є типом особливого, що має місце не тільки у Модерні.

Останнім типом особливого є таке, що стало основою для *загальної* практики суспільства, а не тільки на рівні окремих кіл та індивідів.

Характеристика «бути автентичним», «бути сингулярним» або «бути неповторим» стає вимогою суспільних практик і стосується всіх суцільних. Особливе як ідея, що визначає порядок переконань і, відповідно, практик формує новий етап Модерну – *пізній Модерн* та створює т.з. *суспільство сингулярності* [10].

Співвідношення логіки загального та логіки особливого за пізнього Модерну. Теза про узагальнення практик сингуляризації одразу ж викликає сумніви, оскільки, як було згадано вище, особливе і загальне представляють собою дві конфліктуючі логіки суспільної практики. Якщо одна спрямована на створення спільності, що є умовою існування спільноти, – де кожен її учасник вважає себе частиною цього суспільства та має уявлення схожі або ідентичні з іншими учасниками, що забезпечує послідовність практик, порядок та відсутність радикальних конфліктів, – то інша спрямована на відчуття сенсу та самобутності, або, у крайніх випадках, на піддрив існуючої спільності, на підставах що вони вважають більш справедливими, обґрунтованими, прийнятними. За пізнього Модерну сингулярне та загальне існують на різних рівнях. Загальне тепер не є провідним порядком переконань, але лише складає фон та уможливує модерне суспільство. Особливе, як спосіб впорядкування практик, виходить на передній план та займає більш значуще місце у суспільному диспозитиві. Загальне залишається у сфері бюрократії, інституцій, масового виробництва та ін., але тепер є тільки інфраструктурою для створення особливих речей, суб'єктів, спільнот, ідентичностей, політичних партій, архітектури, простору, часу тощо.

На протизагу індустріальному суспільству, з його прагненням до загального, виникає суспільство сингулярності, за якого прагнення до автентичного, індивідуального та неповторного, тобто, такого, що надає сенс, відчуття особливого місця у суспільстві та, у зв'язку з цим, сприяє інтенсивним емоційним переживанням (бо тільки цінне і викликає у нас афекти). За допомогою практик *нарративізації*, *естетизації* та *етицизації* суб'єкти створюють суцільні, що привертають увагу, мають внутрішню особливу структуру та є значущими. Виникає *суспільство валоризації* (нім. orig. *Valorisierungsgesellschaft*), у якому окремі індивіди або спільноти постійно оцінюють речі, які здаються для них особливими та знецінюють інші, витісняють їх до сфери індивідуального.

На відміну від організованого Модерну, пізній Модерн інакше інтерпретує, оцінює, виробляє та переживає суцільні. Речі у логіці особливого оцінюються як належні тільки на підставі того, що вони мають неповторний вигляд та є частиною нарративу, який робить їх особливими. Тому виникає

феномен бренду, що окрім переймання зовнішнім виглядом речі, вказує (або наново конструює) їх індивідуальну історію. Так бренд одягу може мати свої корені у певній субкультурі або особливій та цікавій історії їх кравця, дизайн меблів може брати свій початок у незнайомій нам культурі, а музикальні проґравачі бути створеними до нашого народження, на підприємстві, якого вже давно не існує. Навіть речі, що є продуктом стандартизованого виробництва можуть приймати на себе предикат особливого, якщо вони є частиною унікальної історії їх розробки та виготовлення. Такі речі не тільки мають свій нарратив, але є частиною певної ідентичності індивіда або спільноти. Вони роблять ці ідентичності особливими.

У логіці особливого суб'єкти прагнуть набутти автентичності різними засобами, як-то засобами особливого стилю одягу, жестів, манери говорити, індивідуального і складного життєвого шляху (напр. історія музикантів, що народилися у складних життєвих умовах), спільнот, членом яких вони є, професійної діяльності або незнайомим багатством хобі [11]. Людина постає як герой, що йде особливим шляхом, має неповторну життєву стратегію, чим викликає зацікавлення інших. Це підтверджує та популярність, яку сьогодні мають книги у жанрі біографії або іменні інтернет-блоги [9]. Нерідко люди особливої ідентичності прагнуть легітимізації себе у суспільстві (напр. люди певної етнічності або сексуальних уподобань, або особливих поглядів).

У суспільстві сингулярності створюється велика кількість малих спільнот з їх особливою внутрішньою структурою та ідентичністю. Прихильники літературних авторів, ігрових всесвітів, окремих політичних ідей, культурних практик; вихідці з однакових місцевостей; групи з особливими гендерними конструкціями, – утворюють групи за інтересами, які надають їх учасникам особливу ідентичність та значення. Інколи результатом утворення таких спільнот є суспільна діяльність, що переслідує певні політичні цілі (напр. BLM, LGBT, спілки підприємців тощо). Пізній Модерн є суспільством з беспрецедентно великою кількістю малих спільнот. Інколи такі спільноти є агресивними щодо один одного, що породжує феномен культурних воєн та політики ідентичності [13]. Поляризація суспільства по окремих таборах тільки збільшує значення державних інституцій, що є арбітрами у суперечках. Це демонструє тезу про загальне як фон та інфраструктуру суспільства сингулярності.

Простір концептуалізується та створюється як автентичні місця, що своєю особливою атмосферою відрізняються від одноманітно відтворених місць індустріальної епохи. Житлові комплекси, державні та корпоративні будівлі, пам'ятники проєктуються як неповторні, як такі

що приваблюють увагу, викликають афекти. Афекти можуть бути не тільки позитивними, але й негативними як-то при спогляданні трущоб Індії та Гонконгу [7], або фавели країн Південної Америки [2]. Тому стають популярними рухи збереження природних автентичних екосистем (або всієї нашої планети взагалі), що протистоять капіталізму як типу економіки, що експлуатує природу задля власних прибутків. Час, за логіки особливого, на фоні уявлень про рутину (яка не зникає, оскільки є способом координації наших парктик), вважає цінними особливі *події* (нім. ориг. Ereignisse) (напр. виступи, вечірки, лекції).

Пізній модерн як суспільство сингулярності формується починаючи з 70–80-х років ХХ століття. Саме у цей час відбуваються зміни у, економіці, політиці, технологіях. Сферах, де розгортається логіка особливого та які дають поштовх для популяризації особливого як способу практики. Розвинуті країни поступово змінюють свій статус індустріальних та набувають характеристик країн з постіндустріальною економікою. Якщо країни з нижчим рівнем життя та оплати праці, з причин підприємницької доцільності, стають місцями до яких переносять промислове виробництво, то країни розвинуті переходять до економіки послуг та культурного капіталізму. Замість індустріального суспільства середнього класу, де лівова більшість громадян мають схожий рівень життя, з'являється суспільство, що жорстко поділене на більшість, що надає послуги (від роботи у офісі до роботи у салоні краси) та меншість високо освічених спеціалістів, що займаються високо кваліфікованою роботою або зайняті у сфері креативної економіки (створення унікальних або складних продуктів; створення інтелектуальних продуктів, що виокремлюються серед інших та мають більшу конкурентність та привабливість для споживачів). Останні і утворюють новий середній клас високого достатку, що дозволяє їм вести особливий спосіб життя, вільно пересуватися світом, уникати жорсткої залежності від державних інституцій. Такий креативний клас, як у професійній діяльності, так і у сфері власної життєвої стратегії, практикують сингулярність, за якого вони відповідають суспільному запиту на автентичність та створюють себе як автентичних конкурентних суб'єктів. Вони мають навички створення сущих, що є особливими, мають великий запит. Економіка стає машиною виготовлення особливих продуктів, що викликають більший інтерес та більш інтенсивні емоції у споживачів [10].

Політика, що за минулої стадії Модерну робила ставку на відтворення загального та задоволення мас, тепер переходить до надання більшої свободи конкурентоспроможної та підприємницької меншості активних індивідів. Політика *неолібералізму* або *інтенсивного лібералізму*, створює

умови для швидкого економічного розвитку, зменшуючи податковий та бюрократичний тиск на тих, хто рухає економіку, а саме на кваліфіковану меншість. На відміну від демократичної політики, що апелює до широких кіл, як носіїв загальних уявлень, тепер вона спрямована на задоволення індивідуальних та особливих запитів різноманітних спільнот [12].

Нові комп'ютерні технології та технології медіа (інтернет) створюють умови для індивідуального доступу до споживача; умови для формування пропозиції. Створення соціальних мереж, за допомогою яких суб'єкти мають доступ до інших індивідів, мають змогу позиціонувати себе як особливого та такого, що заслуговує *увагу* (нім. ориг. Aufmerksamkeit) та *визнання* (нім. ориг. Anerkennung) інших. Створювати себе як особливого в очах інших. Увага стає капіталом, що допомагає конвертувати її у суспільний вплив та зарібок [10]. Медіа технології дають окремим індивідам ту можливість, що ще нещодавно мали тільки державні інституції (у тоталітарних або автократичних державах) або медіа корпорації (у демократичних країнах), як нечисленні власники газет, радіостанцій, телеканалів та книгодрукарень.

Висновок. Отже, теорія Модерну доцільно може бути представлена, як сукупність суспільних практик загального та особливого. Вплив різних логік розуміється у праксеологічний спосіб, тобто те, як логіка впливає на практики індивідів. Ця перспектива, що концептуалізує Андреас Реквіц, має епістемічну силу пояснення Модерну на всіх його етапах. Особливо актуальною теорія Реквіца є по відношенню до сучасного суспільства пізнього Модерну. До того ж, ця теорія містить потенціал для майбутньої інтерпретації суспільних феноменів (культурних продуктів, суспільних рухів, конфліктів тощо).

Література

1. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. Лібра. Київ. 2003. С. 52–67.
2. A Guide To Rio De Janeiro's Favelas. URL: <https://theculturetrip.com/south-america/brazil/articles/a-guide-and-history-to-rio-de-janeiros-favelas> [25.03.2024]
3. Agamben G. Was ist ein Dispositiv? Diaphanes. Zürich / Berlin. 2008. 41 S.
4. Beiser F. The Fate of Reason. Harvard University Press. 1987. p. 127–164.
5. Eisenstadt S. Die Vielfalt der Moderne. Velbrück Wissenschaft. Weilerswist. 2000. 245 S.
6. Habermas J. Strukturwandel der Öffentlichkeit: Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft. Suhrkamp Verlag. Frankfurt am Main. 2001. S. 54–84.
7. Hong Kong Slums and Must Explore Areas. URL: <https://www.tripadvisor.com/ShowTopic-g294217->

i1496-k7345748-o10-Hong_Kong_Slums_and_Must_Explore_Areas-Hong_Kong.html [25.03.2024]

8. Latour B. An Inquiry into Modes of Existence: An Anthropology of the Moderns. Harvard University Press. 2013. 486 p.

9. Memoirs and Autobiography Sales Statistics. URL: <https://wordrated.com/autobiography-sales-statistics/> [25.03.2024]

10. Reckwitz A. Die Gesellschaft der Singularitäten. Suhrkamp Verlag. Berlin. 2017. 480 S.

11. Reckwitz A. Subjekt (Einsichten. Themen der Soziologie). Transcript. Bielefeld. 2007. 164 S.

12. Reckwitz A., Rosa H. Spätmoderne in der Krise: Was leistet die Gesellschaftstheorie? Suhrkamp Verlag. Berlin. 2021. 302 S.

13. Sunstein C.R. Conformity: The Power of Social Influences. NYU Press. 2019. 192 p.

14. Tönnies F. Gemeinschaft und Gesellschaft. Grundbegriffe der Reinen Soziologie. Classic Reprint. 2018. 270 S.

Анотація

Зінченко Г. Р. Стосунок логіки загального та логіки особливого у теорії Модерну Андреаса Реквіца. – Стаття.

Зміст статті розглядає основні ідеї загальності та особливості, які лежать в основі теорії Модерну. Андреас Реквіц розробляє свою теорію на двох рівнях. Перший рівень – це теорія Сучасності як соціологічна теорія, яка посилається на конструкцію соціальної онтології. Соціальна онтологія описує модуси прaxisу та основні соціальні сутності, що є суб'єктами цих практик. Praxis тлумачиться як дії, які мають загальні соціальні знання як їх підстави. Другий рівень теорії – це конструкція теорії, як знання залежного від історії та контексту. Два рівня теорії створені прагматичним чином, тобто основним критерієм їхньої істинності є їх успішність у послідовному поясненні соціального стану речей в конкретний час, і у конкретному місці. Інструменти теорії першого рівня використовуються у теорії другого рівня. Реквіц розуміє другий рівень теорії як теорію Модерну. Модерн є однією з теорій суспільства. Він ділить Модерн на три періоди: буржуазний Модерн, промисловий Модерн та пізній Модерн. Буржуазний Модерн стосується західного суспільства XVIII століття з його переходом від монархічного та аристократичного суспільства до громадянського суспільства національних держав. Промисловий Модерн має справу з масовим суспільством, з небаченою роллю централізуючої бюрократичної держави в житті інди-

відів. Пізній Модерн стосується сучасного суспільства з великим акцентом на ідеї сингулярності та автентичності. Історія розвитку західного модерного суспільства розглядається з точки зору конфлікту між логікою загальності та логікою сингулярності, де перше стосується ідеї узагальнення суспільних практик, а друге стосується почуття сенсу та емансипації від загальних структур.

Ключові слова: Модерн, пізній Модерн, загальність, особливість, сингулярність, автентичність, практика, контингентність, ефективність, сенс.

Summary

Zinchenko H. R. Relation between logic of generality and logic of singularity in Andreas Reckwitz's theory of Modernity. – Article.

The content of the article is about the main ideas of generality and singularity which lie at the base of the theory of Modernity. Andreas Reckwitz elaborates his theory on two levels. The first level is the theory of Modernity as sociological theory which is referring to the construction of social ontology. Social ontology describes the modes of praxis and the main social entities like objects of these practices. Praxis is interpreted like acts which have common social knowledge as their reasons. The second level of the theory is constructed as history- and context-dependent one. Two levels of theory are created in the pragmatic manner, i.e. the main criteria of their truth is their success in consistent explanation of social state of affairs in exact time and space. The instruments of the first level theory are used upon the theory of second level. Reckwitz understands the second level of theory as the theory of Modernity. Modernity is one of the theories of society. He divides Modernity in three periods: civil Modernity, industrial Modernity and late Modernity. Civil Modernity deals with western society of the XVIII century and its change from monarchical and aristocratic society to modern national public society. Industrial Modernity deals with mass society with an unprecedented role of centralizing bureaucratic state in the lives of individuals. Late Modernity is about contemporary society with a huge emphasis on the idea of singularity and authenticity. The history of development of western modern society shows itself from the point of view of the conflict between logic of generality and logic of singularity where first is about the idea of generalization of common praxis and second is about getting a feel of sense and emancipation from general structures.

Key words: modernity, late modernity, generality, singularity, authenticity, praxis, contingency, effectiveness, sense.